

Az e-kötelesspéldányok beszolgáltatásának szabályozása

Nemzetközi kitekintés

BOGNÁR Noémi Erika – JÁVORKA Brigitta – SZABÓ Piroska
– TÓTH Máté

A kötelesspéldányok beszolgáltatása nagyon fontos feladat a nemzeti kulturális örökség megőrzése érdekében. A rendszer működtetése teszi lehetővé a kutatók és az állampolgárok számára a publikált tudáshoz való hozzáférést, segíti a könyvkiadás nyomon követését, a bibliográfiai ellenőrzést, azaz a nemzeti bibliográfia elkészítését. Míg a papír alapú dokumentumok esetében jó gyakorlatok vannak szerte a világon, az elektronikus tartalmak kötelesspéldány-szolgáltatása számos kihívást hordoz a fizikai tárolás, a hosszú távú megőrzés, a metaadatokkal való feldolgozás és a szerzői jogi védelem területén.

A kötelesspéldány-szolgáltatás jogi kereteire kettős feladat hárul: egyrészt ezek adnak alapot a kiadókkal való tárgyalásokhoz, másrészt tartalmazzák a nemzeti könyvtárakkal szembeni elvárásokat, hiszen ők működtetik a rendszert a gyakorlatban. Olyan intézményi stratégiát kell megalkotni, amelyet az érintettek támogatnak és megfelel a törvényi elvárásoknak. Az elektronikus tartalmak könnyű másolhatósága számos szerzői jogi és etikai kérdést vet fel. Míg a használók a szabad hozzáférést, a jogtulajdonosok a tartalmaik feletti ellenőrzést várják el, ezért a könyvtárak rendszerint csak helyben teszik elérhetővé a kötelesspéldányként beérkezett dokumentumokat. Bár a nyílt hozzáférésű tartalmak akárhonnán szabadon elérhetők, éppúgy össze kell gyűjteni őket, mint a jogvédett dokumentumokat.

Az elektronikus publikációk beszolgáltatásához fontos az informatikai infrastruktúra és a hálózat biztosítása, ezért gondoskodni kell az e- publikációk beszerzését, feldolgozását, visszakereshetővé és elérhetővé tételét biztosító infrastruktúráról, a technológiai eszközök elavulásának kezeléséről és az interoperabilitásról.

A problémák megmutatkoznak az e-kötelespéldányok beszolgáltatásának egyes szakaszaiban is, például

- a dokumentumok azonosítása,
- a gyűjtemény kiválasztása (pl. a tartalom fontossága alapján),
- a hozzáférhetővé tétel és feldolgozás, valamint
- a bibliográfiai ellenőrzés megszervezése terén.

Az elektronikus dokumentumok számának exponenciális növekedése egyre több elvégzendő feladattal jár. A kötelespéldányok kezelésére számos szabvány is hatást gyakorol, ezeket a könyvtáraknak is figyelemmel kell kísérniük és lehetőség szerint befolyásolniuk is. Folyamatosan napirenden lévő kérdés a hosszú távú megőrzés, amely magában foglalja

- a folyamatos és hosszú távú hozzáférést,
- a biztonságos tárolást,
- a média fizikai tárolását és
- a metaadatok megőrzését is.

Szükség van a képzett munkaerő folyamatos utánpótlására is, mivel a tartalmak begyűjtésével, kezelésével, szolgáltatásával és megőrzésével kapcsolatos feladatok új készségeket kívánnak meg. Jelentős költségvonzata van az emberi erőforrások mellett az informatikai infrastruktúra, a fizikai tér biztosításának és a folyamatos fenntartásának is. Kihívást jelenthet az egyes szereplők (kiadók, könyvtárosok, IT iparág) közötti és a technológiák iránti bizalom megteremtése.¹

Az Európai Bizottság ajánlása

Európai szinten a 2011/711/EU ajánlás foglalkozik a kulturális tartalmak digitalizálásával, megőrzésével és online hozzáférhetőségével; ebben a kötelespéldányokra vonatkozóan a következő passzusok találhatóak:

„A digitális megőrzés pénzügyi, szervezési és technikai jellegű kihívásokat támaszt, és időnként a jogszabályi rendelkezések módosítását teszi szükségessé. Több tagállam olyan jogszabályi kötelezettségeket vezetett be vagy készül bevezetni, amelyek előírják a digitális anyagok előállítói számára, hogy az előállított anyagból egy vagy több köteles példányt egy ezzel megbízott szervnek beszolgáltassanak. A kötelespéldány-szolgáltatással kapcsolatos hatékony rendelkezések és gyakorlat minimálisra csökkenthetik mind a tartalom tulajdonosaira, mind a kötelespéldány-tároló intézményekre nehezedő adminisztrációs terheket, ezért bevezetésük ajánlott. A tagállamoknak

hatékonyan együtt kell működniük annak érdekében, hogy a digitális anyagok kötelespéldány-szolgáltatásának szabályai ne mutassanak túlzottan nagy eltéréseket, és ezt az együttműködést ösztönözni kell. Az úgynevezett webes aratás (web-harvesting) olyan új technika, amelynek segítségével az interneten található anyagok megőrzési céllal összegyűjthetők. Lényege, hogy az ezzel megbízott intézmény nem csupán fogadja a köteles példányokat, hanem aktív gyűjtést végez, amivel minimális szintre szorítható a digitális anyagokkal kapcsolatos adminisztrációs teher; a nemzeti jogalkotóknak ezért célszerű rendelkezniük e technika alkalmazásáról.”² (17. pont)

Ezt követően a tagállami szintű megvalósításra javasolt ajánlások között a 10. és 11. pont foglalkozik az adott gyakorlati kérdésekkel:

„10. A digitális formátumban létrehozott anyagok hosszú távú megőrzése érdekében tegyék meg a szükséges intézkedéseket az ilyen anyagok kötelespéldány-szolgáltatásával kapcsolatban, és javítsák az érvényben lévő intézkedéseik hatékonyságát az alábbiak szerint:

- a) gondoskodjanak arról, hogy a jogtulajdonosok technikai védelmi elemektől mentesen adják át a műveket a köteles példányok tárolását végző könyvtáraknak, illetve, hogy a jogtulajdonosok adják át e könyvtárak részére azokat az eszközöket, amelyekkel elérhető, hogy a technikai védelmi elemek ne akadályozzák a könyvtárak megőrzési célú tevékenységeit, amelyeket a szellemi tulajdonjogokra irányadó európai uniós és nemzetközi jogszabályok teljes körű betartásával végeznek;
- b) adott esetben hozzanak létre olyan jogszabályt, amely lehetővé teszi a digitális köteles példányok átszállítását egy adott kötelespéldány-tárolást végző könyvtárból más hasonló könyvtárakba, amelyek szintén jogosultak azok kezelésére;
- c) tegyék lehetővé a webes tartalomnak az ezzel megbízott intézmények általi, az internetes anyagok összegyűjtésére alkalmas technikák, például webaratás (web-harvesting) útján történő megőrzését, amelynek során a szellemi tulajdonjogokra irányadó európai uniós és nemzetközi jogszabályokat teljes mértékben be kell tartani;

11. az eredetileg digitális formátumban létrehozott anyagok kötelespéldány-szolgáltatására vonatkozó politikáik és eljárásaik kialakítása során, az irányadó előírások túlzott eltéréseinek megelőzése érdekében vegyék figyelembe a többi tagállamban e tárgyban meghozott intézkedéseket.”³

Hasznos példák

Összegyűjtöttünk néhány olyan külföldi jó gyakorlatot, melyek nem csak korszerűek és frissek, de több olyan elemet is tartalmaznak, melyek átgondolásra és adott esetben megvalósításra is érdemesek.

Egyesült Királyság

Az angol jogban 1662 óta létezik a kötelezpéldány-szolgáltatás. A jelenleg érvényes jogszabály (Legal Deposit Libraries Act, 2003) biztosítja, hogy a nemzeti kiadványtermést – ezáltal a szellemi örökséget – szisztematikusan összegyűjtsék, tartósan megőrizték a jövő generációi számára, és az olvasók rendelkezésére bocsássák a kijelölt, kötelezpéldányra jogosult könyvtárakban.

A kiadók kötelesek minden, az Egyesült Királyságban megjelent nyomtatott kiadványból egy példányt a British Library-nek (BL), és – kérésre – az alábbi, öt másik, kötelezpéldányra jogosult könyvtárnak ingyenesen átadni:

- National Library of Scotland,
- National Library of Wales,
- Bodleian Libraries, Oxford,
- University Library, Cambridge,
- Library of Trinity College, Dublin.

A nyomtatott dokumentumok esetében a beadási kötelezettség kiterjed

- ☉ a nyomtatott könyvekre, folyóiratokra, magazinokra és hírlapokra, brosúrákra,
- ☉ kottákra,
- ☉ térképekre,
- ☉ kartográfiai dokumentumokra
- ☉ és ezek részeire.

Minden új kiadást, amely tartalmaz bármilyen javítást, módosítást, bővítést, kötelező beszolgáltatni, a változatlan utánnyomásokat azonban nem.

A nyomtatott dokumentumok esetében a beadási kötelezettség *nem terjed ki* az alábbi típusokra (kivéve, ha a jogosult könyvtár ezt írásban kéri):

- ☉ belső jelentések,
- ☉ vizsgadolgozatok,
- ☉ helyi közlekedési menetrendek,
- ☉ előjegyzési naplók,
- ☉ fali- és asztali naptárak,
- ☉ plakátok.

A beszolgáltatási kötelezettség nem függ az ISBN- vagy ISSN-szám meglététől.

A nyomtatott kiadványokból és CD-ROM-okból a kiadást követő egy hónapon belül be kell szolgáltatni a kötelezpéldányt a British Library-nek ingyenesen

és a kiadott példányokkal megegyező, legjobb minőségben. A többi jogosult könyvtár írásbeli kérésre 12 hónapon belül kapja meg azokat. A folytatódó kiadványok esetében a bekérés a sorozat minden később megjelenő darabjára vonatkozik.

A nyomtatásban és nem nyomtatott formában egyaránt közreadott, lényegében azonos tartalmú dokumentumok esetében a kiadónak folytatnia kell a nyomtatott változat beadását egészen addig, amíg a kiadó és a jogosult könyvtárak meg nem egyeznek, hogy a továbbiakban áttérnek az elektronikus változat beadására.

2013 áprilisában kerültek be az elektronikus formátumban, online közreadott dokumentumok is a kötelezpéldány-szolgáltatásba, amelynek kereteit a *The Legal Deposit Libraries (Non-Print Works) Regulations 2013* című rendelkezés adja, amely a hatályába lépése után közreadott e-kiadványokra és webhelyekre vonatkozik.

Az elektronikus dokumentumok esetében a beadási kötelezettség az alábbi típusú dokumentumokra terjed ki:

- e-könyvek,
- e-folyóiratok,
- egyéb típusú elektronikus dokumentumok,
- fizikai hordozón található dokumentumok (pl. CD-ROM, mikrofilm) és
- a weboldalak, webről letölthető tartalmak.

A beadás nem terjed ki:

- az intranetekre,
- az e-mailekre,
- a bizalmas személyes adatokra,
- a mozifilmekre és a felvételt tartalmazó zenei kiadványokra, kivéve azokat a zenei, audio- és videofelvételeket, amelyek más kiadványok részei.

A kötelezpéldányra jogosult könyvtárak aratással begyűjthetik a szabadon hozzáférhető, illetve a jelszóval vagy regisztráció után elérhető kiadványokat is, miután a kiadóktól megkapták az ehhez szükséges jelszót vagy hozzáférési adatokat, amire a kiadónak egy hónap áll rendelkezésére. A kiadó és a könyvtár más beadási módszert is alkalmazhat: a kiadó maga is beadhatja a dokumentumot.

A web feltérképezése automatikus folyamat, amelynek során a tartalmat és a metaadatokat is begyűjtik a nyílt webről. A könyvtárak erre szolgáló speciális szoftvert használnak, pl. az Egyesült Királyság Webarchívumának építéséhez. Ezen kívül szükség esetén manuálisan vagy más módszerrel is töltenek le tartalmakat. A webhelyek feltérképezésére legalább évente egyszer sort kerítenek.

A törvény hatálya kiterjed

- az Egyesült Királyságban közzétett, nem nyomtatott formában megjelenő offline tartalmakra (pl. CD-ROM-ok és mikroformátumok) és
- azokra az online tartalmakra, amelyek olyan weboldalon jelentek meg, amelynek doménneve az Egyesült Királysághoz vagy az Egyesült Királyság valamely területi egységéhez köthető, vagy olyan szerző tette közzé, aki az adott tartalmat az Egyesült Királyságban hozta létre vagy adta közre.

A törvény kizárja azokat a műveket, amelyek kizárólag az Egyesült Királyságon kívüli személyek számára elérhetők.

Az első feltétel alapvetően azokra a doménnevekre vonatkozik, amelyek az Egyesült Királyságon belüli közzétételről árulkodnak. Ilyenek például a .uk, .scotland, .wales vagy .london domének. Nem feltétlenül vonatkozik a szabályozás azokra a doménnevekre, amelyekben szerepel egy brit helynév, például a www.london.hu vagy a www.oxford.com oldalak. Ez utóbbi esetben azonban még érvényesülhet a második szempont, amely szerint vagy a tartalom kiadója, létrehozója (pl. egy Egyesült Királyságban működő kiadó), vagy a webaratás során azonosított szerver az Egyesült Királyságban van.

A 2013-as, nem nyomtatott kiadványokra vonatkozó köteleespéldány-szabályozás valamennyi digitális vagy más, nem nyomtatott kiadványra vonatkozik, kivéve:

- ha a személyes adatokat tartalmazó munka csak egy meghatározott felhasználói csoport számára érhető el,
- ha egy mű kizárólag filmet vagy hangzó anyagot tartalmaz, vagy ha egy dokumentum a nem filmes vagy hangzó tartalomtól kívül más formátumot csak esetlegesen tartalmaz.

A hangzó tartalmak és filmek meghatározása a szerzői jogról és szabadalmakról szóló 1988-as törvényben található. Azon tartalmak esetében, amelyek film- és hangzó tartalmakat is hordoznak, ezeknek az elemeknek a leválasztása értelmezhetetlen anyagot eredményezne. Így például a 2013-as törvény nem vonatkozik a DVD-n kiadott mozifilmekre, a CD-n kiadott zenékre, a sugárzott televíziós és rádióprogramokra, valamint az Egyesült Királyságban közzétett olyan online tartalmakra, mint pl. a *LoveFilm*, a *YouTube* vagy a *Spotify*. Ellenben előfordul, hogy a film- és hangzó elemekkel szemben a szöveg a domináns, vagy legalábbis önmagában is értelmezhető. Ez alapján a szabályozás vonatkozik azokra a weboldalakra, amelyek ugyan tartalmazznak film- és hangzó tartalmakat is, de szöveges és képi dokumentumokat

is (pl. BBC weboldal vagy bármilyen e-folyóirat, e-könyv, e-magazin, amely tartalmaz audiovizuális elemeket is).

Ha az elektronikus dokumentum többféle formátumban készül, meg kell állapodni abban, melyikre vonatkozó szabály szerint kerüljön beszolgáltatásra. Az általánosan elfogadott formátumok az XML, a HTML, az SGML, a PDF, az EPub, a Microsoft Word és az RTF.

A tartalom beadásakor a következő lehetőségek közül választhatnak a kiadók:

- a könyveket, folyóiratokat és más dokumentumokat PDF-ben, Microsoft Word-ben, RTF-ben, EPub-ban és más nem XML formátumban, dedikált biztonságos portálon keresztül adhatják be,
- közös megegyezés alapján a szolgáltató vagy a közvetítő (terjesztő vagy aggregátor) is beadhat példányokat a kiadó nevében,
- a Portico rendszerben archiváló e-folyóiratok kiadói felhatalmazhatják a Porticot, hogy helyezzen letétbe egy példányt British Libraryben.

A kiadónak az elektronikus kiadvány használatához és megőrzéséhez szükséges számítógépes programok, eszközök, segédletek és információk (metaadatok, belépési részletek, a DRM eltávolításához szükséges információk) egy-egy példányát is be kell szolgáltatnia.

Németország

Németországban a nemzeti könyvtárról szóló 2006. évi törvény (DNBG) és a 2008-as köteleespéldányrendelet a Német Nemzeti Könyvtárat (DNB) jelöli ki a köteleespéldányok gyűjtésének felelőseként.

A szabályozás hatálya kiterjed a kereskedelmi és nem kereskedelmi célú tevékenységet végző kiadókra, magánkiadókra, különböző intézményekre, szervezetekre, vállalatokra, vagyis minden testületre, aki médiatermékek terjesztésére jogosult, vagy azokat nyilvánosan hozzáférhetővé teszi. A beszolgáltatási kötelezettség azokra a kiadókra vonatkozik, amelyek székhelye, telephelye vagy lakhelye Németországban található.

A szabályozás alá tartozik minden fizikai és nem fizikai dokumentum, beleértve minden szöveges és képi dokumentumot, illetve hangfelvételt.

Fizikai (papíralapon, elektronikus adathordozón vagy más hordozón lévő) dokumentumok beszolgáltatására a következő szempontok vonatkoznak:

- a dokumentumot teljes, változatlan, használatlan formában kell benyújtani,
- olyan formában, hogy az határozatlan ideig ingyenesen használható legyen,
- abban a formátumban, amely könnyen elérhető a kereskedelemben; amennyiben több ilyen is van, akkor a legtartósabbat kell választani,
- az éves címlapokat, tartalomjegyzékeket, indexeket is be kell szolgáltatni,
- az egyedi csomagolást, mappát, amely a kiadvány része, ugyancsak mellékelni kell,
- minden olyan egyéb munkát csatolni kell, amellyel együtt az eredeti munkát publikálták.

A beszerzés hatálya alá esnek a monográfiák, az időszaki kiadványok (hírlapok, folyóiratok, cserélhető lapos kiadványok), térképek, kották, hangfelvételek és elektronikus kiadványok. Az utóbbi kategóriába tartoznak az e-könyvek, e-folyóiratok, e-hírlapok, e-disszertációk, kották, letölthető hangos könyvek, webhelyek. Ide kell értenünk a régi kiadványok digitalizált verzióit is, tehát a benyújtási kötelezettség kiterjed minden német könyvtárra, levéltárra és minden olyan intézményre, amely engedélyezett digitalizációs tevékenységet végez.

Nem kell benyújtani azokat a dokumentumokat, amelyek 25-nél kisebb példányszámban jelentek meg, illetve a változatlan utánnomásban megjelent dokumentumokat, amelyek korábbi kiadását már beszerzték. Az elektronikus dokumentumok közül nem gyűjtik a pre-print kiadványokat, a szoftvereket, az alkalmazásokat, valamint a rádió- és TV-programokat, illetve a céges reklámcélra készült és a magánwebhelyeket.

A beszerzésnek a terjesztő saját költségén, a forgalmazás megkezdését követő héten kell megtörténnie. A beszerzésnek kötelessége kérésre adatot szolgáltatnia kiadványairól.

Az elektronikus beszerzés módja kétféleképpen történhet: feltöltéssel egy úrlapon keresztül vagy automatikus begyűjtéssel (webaratással). A nemzeti könyvtár két úrlapot kínál a feltöltéshez aszerint, hogy a beszerzési dokumentum egy sorozat része-e vagy sem. A webaratás csak a németországi weboldalakra vonatkozik, és a mentés mindig a metaadatokkal együtt történik. A nemzeti könyvtár 2012 óta végzi a válogatott weboldalak begyűjtését, az együttműködő partnerek köre továbbra is bővül. A doktori értekezések és a tudományos munkák beszerzése speciális úrlapon keresztül lehetséges, mint a kottáké, PDF formátumban történik; a hang-

fájlok beszerzését együttműködés keretében zenei aggregátorok közbeiktatásával oldják meg.

Ami a beszerzési példányok számát illeti:

- 2 példányt kell beszerzési minden Németországban megjelenő fizikai dokumentumból,
- 1 példányt a kottákból, amelyek helyben használatra és kölcsönzésre szolgálnak;
- 1 példányt a külföldön megjelent dokumentumból, amelyek esetében az eredeti terjesztési jogok tulajdonosának székhelye, telephelye vagy lakhelye Németországban található;
- 1 példányt az online publikációkból.

A kötelezőpéldányok beszerzésének elmulasztása, késedelme, hibás vagy hiányos verziójának a benyújtása, az információszolgáltatás hiánya szabálysértésnek minősül, és bírság kiszabását vonja maga után. A könyvtárnak joga van más forrásból is beszerezni a dokumentumot a kiadó költségére, ha az a kiadást követő három héten belül figyelmeztetés ellenére sem szolgáltatja be a művet.

2015 októberében indult és várhatóan 2017 novemberében fejeződik be a *Regional Window Solution* nevű projekt. Ennek célja egy olyan infrastrukturális hálózat kiépítése, amely lehetővé teszi, hogy a Németországban megjelent közel 1200 e-folyóirat elérhetővé váljon azon regionális könyvtárak számára, amelyeknek az területi alapon a gyűjtőkörébe tartozik. Az ide való feltöltéssel a kiadók jogi kötelezettségeiket a könyvtárak felé is teljesítenék, illetve bizonyos kiadók esetében a nyomtatott változat nemzeti könyvtárba való beszerzésére sem lenne szükség.

Olaszország

A 2004. évi 106. törvény (április 15.) és a 2006. évi 252. sz. rendelet (május 3.) szabályozza Olaszországban a kötelezőpéldány-szolgáltatást. Ezek értelmében a beszerzési kötelezettség minden olyan nyilvánosságra hozott, részben vagy egészében Olaszországban előállított dokumentumra vonatkozik – függetlenül az előállítás vagy a terjesztés módjától –, amely legalább részben terjesztésre került. Minden olvasásra, hallgatásra vagy vizuális befogadásra szánt dokumentum ide tartozik, főleg a fogyatékkal élőknek készültek.

A törvény alanya a kiadó vagy a kiadásért felelős természetes vagy jogi személy. Kiadó hiányában a nyomda köteles beszerzési a dokumentumot. A nem könyv jellegű dokumentumok esetében az előállítót vagy a terjesztőt terheli ez a kötelezettség. A

törvény speciális esetként említi még a kulturális minisztériumot, illetve a filmek gyártóit is.

A törvény a következő kiadványokra vonatkozik: könyvek, kisnyomtatványok, periodikumok, térképek, atlaszok, művészi grafikák és videók, plakátok, kották, mikroformátumú dokumentumok, fényképek, hangzó- és videó-dokumentumok, az olasz szerzők és kiadók egyesülete által (részben) olasz filmként számon tartott filmek, filmforgatókönyvek, informatikai támogatással terjesztett dokumentumok, illetve informatikai hálózaton terjesztett dokumentumok.

A példányszám alapesetben 2+2 példány: kettő a két nemzeti könyvtárnak (Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze, Biblioteca Nazionale Centrale di Roma), illetve kettő a regionális könyvtárnak/archívumnak a dokumentum előállításának helye szerint. A kijelölt regionális könyvtárak/archívumok listáját nyilvánossá teszik.

A hangzó/audiovizuális dokumentumokat is a fenti intézmények kötelesek archiválni, de a két nemzeti könyvtár átadja őket az őrzésükre alkalmasabb, speciális intézményeknek. (Museo dell'Audiovisivo, Istituto Nazionale per la Grafica, Cineteca Nazionale).

Hivatalos iratokból kötelezpéldányt kap az Igazságügyi Minisztérium könyvtára, illetve a tudományos kutatással és a technikával kapcsolatos művekből kötelezpéldányt kap a nemzeti kutatási tanács könyvtára.

A kötelezpéldány-szolgáltatást kiterjesztették a dokumentum előállításának összes módjára. Akkor tekintik teljesítettnek, ha az összes példány hiánytalanul, hibátlan állapotban megérkezett. A kiadástól számított 60 napon belül kell a beszerzésnek megtörténnie.

A dokumentumokat azonosítókkal ellátva kell megküldeni az illetékes könyvtáraknak (kiadó neve és címe, kiadás ideje, ISBN, ISSN, elektronikus dokumentumok esetén DOI). Meg kell adni a dokumentum kereskedelmi értékét is. Két kísérőlevelet kell küldeni a dokumentumokkal, amelyek közül az egyik átvételi elismervényül szolgál, és visszaküldik a kiadónak.

Kötelezpéldányt kell szolgáltatni a különkiadásokból, új kiadásokból, javított kiadásokból és a kereskedelmi forgalomban már nem kapható művek újrakiadásából is. A regionális könyvtárak/archívumok nem gyűjtik a változatlan utánnomásokat.

A törvény rögzíti a kötelezpéldány-szolgáltatás alóli részleges vagy teljes mentesség eseteit is. (Pl. kefelevonatok, formanyomtatványok, űrlapok stb. esetén nem kell kötelezpéldányt szolgáltatni.) 1+1 kötelezpéldányt kell beszerzésnek tartani az alacsony pél-

dányszámú (200 alatti) vagy kiemelten drága (példáyonként 15 000 eurónál magasabb értékű) dokumentumokból.

Bizonyos dokumentumok beszerzése lehet negyedéves vagy éves szintű is (pl. az informatikai támogatással / hálózaton elérhető dokumentumok).

A törvény/rendelet szorgalmazza az önkéntes pluszpéldányok beszerzését a különböző könyvtáraknak.

A beszerzés elmulasztása esetén a dokumentum kereskedelmi értékének 3–15-szörösét, de legfeljebb 1500 eurót kell fizetni dokumentumonként. Ha késve ugyan, de megérkezik a dokumentum, a megállapított bírság egy-kétharmaddal mérsékelhető.

Informatikai támogatással / hálózaton elérhető dokumentumok esetén az archiváló intézmények kötelesek gondoskodni az adatbiztonságról, a dokumentumok épségéről és érintetlenségéről (integritásáról) és hitelességéről (autenticitásáról), illetve hozzáférhetőségéről a nemzetközi szabványok (ISO 14721, ISO 27001) betartásával.

A hozzáférés a könyvtárak területén, a szerzői jog maximális figyelembe vételével lehetséges. Tilos a letöltés, a másolás, a nyomtatás, az e-mail-ben való elküldés, de a kiadó nyilatkozatban engedélyezhet többletjogokat a felhasználóknak.

A 2006-os rendelet rögzíti, hogy bizottságot kell felállítani az elektronikus kötelezpéldányok ügyének további kidolgozására, illetve bejelenti az elektronikus kötelezpéldányok begyűjtésének kísérleti fázisát. A cél a nemzetközi, bevált gyakorlat átültetése, az adatbiztonság, hitelesség, a proveniencia és a dátum kérdésének tisztázása, a válaszok kidolgozása és a gyakorlatba való átültetése.

A 2006-os rendelet a tudományos publikációkat, a leggyakrabban frissülő honlapokat, a leggyakrabban hivatkozott honlapokat és a közszereplők/nyilvános intézmények által a hálóra töltött dokumentumokat említi (illetve a már megkezdett gyűjtemények folytatását).

A hozzáférés kérdésében az a szabály érvényesül, hogy ha eleve nyilvános volt a dokumentum, értelemszerűen az is marad. Ha korlátozottan volt hozzáférhető, akkor csak a könyvtár területén, a regisztrált felhasználók számára lesz hozzáférhető az archivált változat. (Nem vonatkozik a kötelezpéldány-rendelet a különböző intranetes anyagokra.)

2011-ben az érintett szereplők – kulturális minisztérium, könyvtárak, kiadói egyesületek – egyezményt tettek közzé a digitális kötelezpéldányok ügyében (*Convenzione per il deposito legale dei documenti*

elettronici), melyben a célok kitűzése mellett rögzítik, hogy a digitális kötelempéldányok beszoigálatása önkéntes, a kiadókkal való egyezségeken alapul. A projektben a két nemzeti könyvtár és a velencei Biblioteca Nazionale Marciana vesz részt, összesen hat példányt archiválnak, ebből több ún. sötét archívumban kerül tárolásra (nem hozzáférhetők a felhasználók számára). Az egyezmény szerint a nemzeti könyvtárak webaratást (is) végeznek, az archiválási folyamatot automatizálva. A könyvtárak jogot formálnak az esetleges formátum-konverzióra és az adatok migrálására is, egyúttal kötelesek garantálni a hosszú távú megőrzést. Az egyezmény újfent kimondja, hogy a szerzői jognak érvényesülnie kell, illetve hogy ezt a használati joggal és a dokumentumok autenticitásával össze kell egyeztetni. A válság miatt az olasz digitális archívumok ügye még mindig nem halad: a szoftver- és hardverigény magas költségei miatt finanszírozási problémák adódtak. Felmerült a szoligálatás, például a hosszú távú megőrzés fizetősé tétele is a kiadók és az egyetemek

számára („digital preservation” tanúsítványért). Az adatok tárolása nem megoldott hosszú távon, és az egyik tárhely Rómában már majdnem be is telt.

Észtország

A balti államban 1997 februárjában született mega kötelempéldány törvény, amelyet utoljára 2006. június 1-jén módosítottak. Tíz évvel később, 2016 júniusában fogadták el az új, kötelempéldány-törvényt, amely 2017. január 1-jén lépett életbe. A törvény egyrészt módosította az egyes dokumentumtípusok esetében a beszoigálatandó dokumentumok számát, másrészt kiterjesztette a korábbi kötelempéldány törvény hatályát két új elektronikus tartalomra (nyomtatott kiadványok nyomdakész fájljai, valamint a filmek kiadásra kész fájljai).⁴

A következő táblázat az 1998–2016 között érvényes szabályozást veti össze a 2017-től hatályos szabályozással a főbb pontokra vonatkozóan.

Gyűjtemények	1998-2016 között	2017-től
Nyomtatott kiadványok	8 példány került beszoigálatásra 5 könyvtár számára, ebből egy példány további 5 könyvtár valamelyikébe került.	4 példány kerül beszoigálatásra az Észt Nemzeti Könyvtár számára. 3 példányt továbbadnak 3 másik könyvtárnak.
Braille kiadványok, AV kiadványok, fizikai hordozón megjelenő elektronikus kiadványok	2 példány 2 könyvtár számára.	2 példány kerül beszoigálatásra az Észt Nemzeti Könyvtár számára. 1 példányt továbbad egy másik könyvtárnak.
Webes publikációk (pl. e-könyvek, e-folyóiratok)	Az Észt Nemzeti Könyvtárnak került beszoigálatásra.	Az Észt Nemzeti Könyvtárnak került beszoigálatásra.
Nyomtatott kiadványok nyomdakész fájljai	Nem kellett beszoigálatni.	Az Észt Nemzeti Könyvtárnak került beszoigálatásra.
Filmek kiadásra kész fájljai	Nem kellett beszoigálatni.	Az Észt Nemzeti Könyvtárnak került beszoigálatásra.

A kötelempéldány-törvény alapján a nyomtatott dokumentumok a korábbi 5+5 könyvtár helyett csak 4-ben érhetők el. A Braille kiadványok és a fizikai hordozón megjelenő audiovizuális tartalmak esetében nem változott a hozzáférhetőség. A webes tartalmak az új törvény megjelenése előtt és 2017 után is csak dedikált könyvtári gépeken voltak elérhetők, de 2016-ig

csak 2, azóta 5 könyvtárban. A nyomtatott kiadványok nyomdakész fájljai ugyanezen 5 könyvtárban, a filmek pedig az Észt Nemzeti Levéltárnak az erre a célra kijelölt gépein férhetők hozzá.

A beszoigálatásra kötelezett intézményekre vonatkozóan a következő változások történtek.

Gyűjtemények	1998-2016 között	2017-től
Nyomatott kiadványok	Jellemzően a nyomdák.	Jellemzően az előállító/más országban előállított, de Észtországban terjesztett dokumentumok esetében a kiadó.
Braille kiadványok, AV kiadványok, fizikai hordozón megjelenő elektronikus kiadványok	Jellemzően a nyomdák vagy az előállítók.	Jellemzően az előállító / más országban előállított, de Észtországban terjesztett dokumentumok esetében a kiadó.
Webes publikációk (pl. e-könyvek, e-folyóiratok)	Nem releváns.	A webes tartalom kiadója vagy előállítója megegyezés alapján.
Nyomatott kiadványok nyomdakész fájljai	Nem kellett beszolgáltatni.	A kiadvány kiadója vagy előállítója megegyezés alapján.
Filmek kiadásra kész fájljai	Nem kellett beszolgáltatni.	A film kiadásra kész fájljának az előállítója vagy társ-előállítója.

A kötelezpéldány-törvény a könyvtárakra és a kiadókra, előállítókra vonatkozóan a következő változásokat hozta:

- ⊙ A korábbi 10 helyett csak 4 könyvtár lett felelős a hosszú távú megőrzésért.
- ⊙ A beszolgáltatandó nyomtatott példányok száma 8-ról lecsökkent 4-re, ami támogatja a fenntarthatóságot és a kiadóknak is kedvez.
- ⊙ A nyomtatásra kész fájlok gyűjtésével bővült a nemzeti könyvtár és a nemzeti levéltár feladatköre.
- ⊙ A nemzeti könyvtár kötelezpéldány-központ lett, azaz innen osztják szét azokat a dokumentumokat is, amelyek végül nem a nemzeti könyvtár gyűjteményébe kerülnek.
- ⊙ A hosszú távú digitális megőrzésért a nemzeti könyvtár és a nemzeti levéltár lett felelős.
- ⊙ A nyomtatásra kész tartalmak beszolgáltatása miatt elkerülhető, hogy a digitálisan született tartalmakat újra digitalizálják. A további felhasználásra tekintettel a kiadók, előállítók lehetőséget kapnak az elektronikus előállított tartalmak tárolására.
- ⊙ Az állami és a magánszféra együttműködésével új innovatív szolgáltatásokra nyílik lehetőség.
- ⊙ A használók is profitálnak az új kötelezpéldány-szabályozásból:
- ⊙ A számítógépes terminálok összesen 5 könyvtárban a használók közvetlenül, azaz a könyvtári

dolgozók közreműködése, felügyelete nélkül férhetnek hozzá a dokumentumokhoz,

- ⊙ és javul a vakok és gyengén látók számára készült kiadványok hozzáférhetősége.

Svédország

Svédországban az elektronikus kötelezpéldány-szolgáltatással kapcsolatos szabályozás kialakítása 2009-ben kezdődött, majd 2012-ben fogadta el a parlament. Ezután egy hároméves tesztidőszak következett, a törvény pedig 2015. január elsején lépett hatályba. A kialakításnál a norvég, a dán és a finn gyakorlatot tekintették mintának. Az ezekből leszűrt legfontosabb tanulság az, hogy a szabályozás kialakításánál kulcskérdés a webaratás tartalmi kereteinek meghatározása.⁵

A törvény hatálya alá azok az elektronikus anyagok esnek, amelyek svéd kötődésűek (svéd nyelven íródtak, Svédországban tették elérhetővé őket a nyilvánosság számára, svéd íróhoz köthetők), az interneten kerültek terjesztésre és egyedi fájlknak minősülnek.⁶

A kiadóknak a 2014. december 31. után készült tartalmaikat kell beszolgáltatniuk a nemzeti könyvtárnak. Ez nem vonatkozik hatvan egyedileg kiválasztott kiadóra, akik számára a határ 2013. március 31. A törvény kikötései kötelező érvényűek az egyedi szolgáltatókra: ügynökökre, gyártókra, kiadókra,

forgalmazókra, a kormányzati vezetés alá tartozó szövetségi és helyi hatóságokra, kormányzati hivatalokra. Az utóbbiakra más szabályozás vonatkozik. A beszállítatásnak valamennyi beszállító esetében a publikálást követő három hónapban kell megtörténnie.

A beszállított anyagok különböző formában és a fájlformátumok különböző kombinációiban lehetnek. (Például hírirodalom szövegen kívül tartalmazhatnak képeket, hangfelvételeket, videoklipeket, webes tévésorozatok teljes programjait, játékszolgáltatásokat, zene és film fájlokat, podcastokat, broszúrákat, riportokat és e-könyveket; ezek mind a törvény hatálya alá esnek.) Nem gyűjtendőek azonban a teljes weboldalak és az adatbázisok, számítógépes programok és más szoftverek, online közvetítések, folyamatosan frissülő tartalmak (pl. wikik), magánfotók, zenék, filmek, blogok, online játékok és a cégek belső honlapjain található tartalmak.

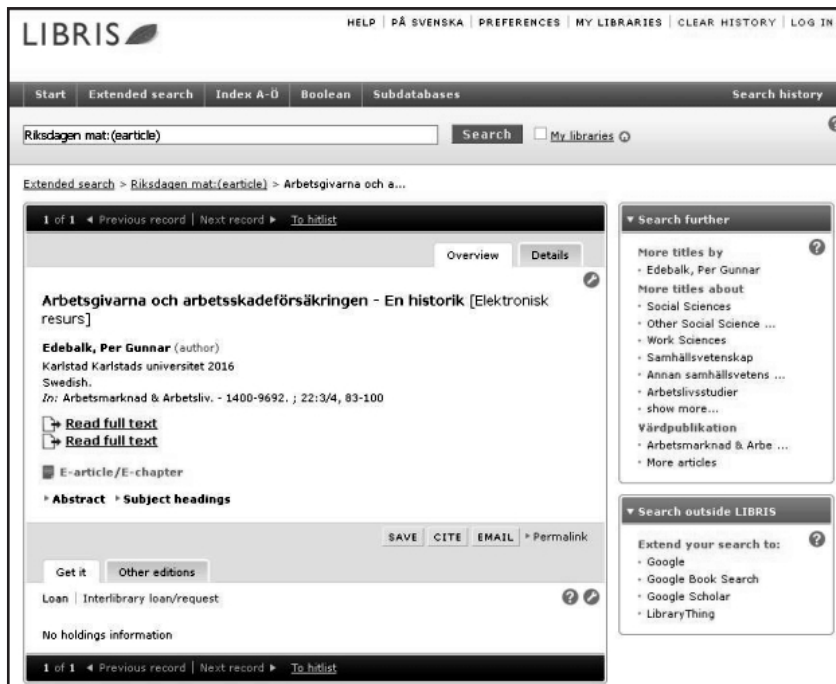
A kormányzati hivatalok esetében minden szabadon hozzáférhető tanulmány és publikáció a beszállítandó dokumentumok közé tartozik, akár csak a különböző feljegyzések, jelentések, utasítások és valamennyi dokumentum, amely kormányzati kommunikációnak minősül. A kiválasztásnál nem szempont

a dokumentum hossza, csak a tartalma; ezen kívül elérhetőnek kell lennie a hivatal weboldalán, illetve nem lehet folyamatosan frissülő tartalom.⁷

A jogszabály szerint a beszállítatónak valamennyi elektronikus tartalmat le kell mentenie egy adathordozóra az eredeti formájában, és így kell beszállítatnia. A fájlokkal együtt kell tárolni a velük kapcsolatos információkat: a publikálás helyét és idejét, a formátum leírását, a hozzáféréshez szükséges jelszavakat, illetve az arra vonatkozó információkat, hogy az adott tartalom hogyan kapcsolódik más, az elektronikus kötelempéldány-szolgáltatás hatálya alá tartozó tartalmakhoz.

A nemzeti könyvtár létrehozott egy új platformot *Mimer* néven a digitális megőrzés támogatására. A rendszer kezel minden munkafolyamatot (begyűjtés, tárolás, konverzió, metaadatok hozzárendelése, a Libris integrált könyvtári rendszerbe szánt bibliográfiai rekord kialakítása).

Az 1. és a 2. ábrán látható egy aratás után rögzített rekord a Librisben. A „Read full text” feliratra kattintva a dokumentum PDF verzióját érhetjük el az eredeti webcímen, illetve a dokumentum letöltésére szolgáló eredeti oldalt. A dokumentumhoz tartalmi kivonat és tárgyszavak is tartoznak.

1. ábra

Elektronikus dokumentum egyszerűsített rekordja a Librisben

2. ábra

Elektronikus dokumentum összetett rekordja a Librisben

2016 februárjáig több mint 3 millió adatsomag került raktározásra, amelyek közel 100 terabyte-nyi helyet foglalnak el. Ugyan ennek nagy része nem a kötelezpéldány-szolgáltatásból, hanem a sajtótermékek digitalizálásából származott, az eleve digitálisan született és mentett tartalmak zömét is a sajtóanyag tette ki. (Az adatsomagok egyenként közel 400 MB méretűek.)⁸

Szingapúr

Szingapúrban az elektronikus kiadványok kötelezpéldány-szolgáltatásával kapcsolatos rendelet jelenleg is kidolgozás alatt áll, törvényi háttér hiányában pedig a beszolgáltatás önkéntes. A nemzeti könyvtár a honlapján igyekszik felhívni a figyelmet a megőrzés fontosságára, és arra, hogy a nem archivált nemzeti értékek könnyen elveszhetnek, ezzel is motiválva a kiadókat a beszolgáltatásra.

A jelenlegi gyakorlat szerint a beszolgáltatók egy regisztrációt követően a online felületen keresztül tudják fájlként feltölteni a dokumentumok egy-egy példányát.

A gyűjtés kiterjed a Szingapúrban keletkezett, ingyenesen közzétett vagy kereskedelmi forgalomba került dokumentumokra, ezen is belül is a következő típusokra:

- elektronikus könyvek,
- elektronikus sorozatok (pl.: éves jelentések, konferenciakötetek, hírlapok, magazinok, hírlevelek, kézikönyvek);
- elektronikus jelentések, kutatási beszámolók;
- videó- és hangfelvételek (CD/DVD megjelenése esetén ezeket fizikai hordozón kötelező beszolgáltatni a törvény alapján).

A könyvtár a következő fájlformátumokat írja elő a beszolgáltatáshoz:

Tartalom típusa	Fájlformátum
Szöveges tartalmak	PDF, PDF/A
Képek	JPEG
Hangfelvételek	MP3
Videófelvételek	MP4

A könyvtárnak joga van konvertálni a beszolgáltatott dokumentumokat, amennyiben azt a hosszú távú megőrzés indokolja. A feltöltött dokumentumok nem tartalmazhatnak DRM-technológiát vagy bármilyen más típusú, használatra vonatkozó korlátozásokat.

A beszolgáltatott dokumentumok mindegyike elérhető a nemzeti könyvtár olvasótermében található dedikált gépeken, egyszerre csak egy felhasználó számára. Amennyiben a szerzői jogok birtokosa hozzájárul, a könyvtár a dokumentumot elérhetővé teszi a *BookSG* weboldalon, amely a szingapúri és a délkelet-ázsiai nyomtatott örökség digitalizált verziójának gyűjtőhelye.⁹

Összefoglaló

Összefoglalva megállapítható, hogy az ismertetett országok egy részében az elektronikus dokumentumok kötelezpéldányainak beszolgáltatását már pontos és részletes törvény szabályozza. A nemzeti könyvtárak ott is törekednek a kérdés kezelésére, ahol még nincs kötelező előírás: dolgoznak a keretrendszerek kialakításán, és a kiadókat önkéntességre ösztönzik.

Jegyzetek

1. DE BEER, Marietje – VAN DER MERWE, Marieta – BALL, Liezl – FOURIE, Ina: Legal deposit of electronic books – a review of challenges faced by national libraries = Library Hi Tech, 34. vol. 2016. 1. no. 87–103. p.
2. A Bizottság ajánlása (2011. október 27.) a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről (2011/711/EU) = Az Európai Unió hivatalos lapja, 2011. X. 29.
3. Uo.
4. Az észti kötelepéldány-szabályozás módosítását a 14. MSEG on digitisation and digital preservation ülésen jó gyakorlatként mutatta be Ülle Talihärm (Legal deposit: new trends in digital preservation. 14th meeting of MSEG on digitisation and digital preservation. Luxembourg, 2016. november 22–23.).
5. DEGERSTEDT, Stina – PHILIPSON, Joakim: Lessons learned from the first year of e-legal deposit in Sweden: ensuring metadata quality in an ever-changing environment = Cataloging and Classification Quarterly, 54. vol. 2016. 7. no. 468–482. p.
6. Legal deposits of electronic materials in Sweden: for individual suppliers. (Letöltve: 2017. január 26.) http://www.kb.se/dokument/Pliktleverans/Eplikt_enskilda_eng140917.pdf
7. Legal deposits of electronic materials in Sweden: for government agencies. (Letöltve: 2017. január 26.) http://www.kb.se/dokument/Pliktleverans/Eplikt_myndigheter_eng140917.pdf
8. DEGERSTEDT, Stina – PHILIPSON, Joakim: Lessons learned from the first year of e-legal deposit in Sweden: ensuring metadata quality in an ever-changing environment = Cataloging and Classification Quarterly, 54. vol. 2016. 7. no. 468–482. p.
9. Singapore Government: Digital deposit. (Letöltve: 2017. június 4.)

Irodalom

- CAÉDERALE, Sergio: Deposito legale di ebook: in sperimentazione fino al 2015 = Tropicodel Libro, 21 gennaio 2013. (Letöltve: 2017. június 4.) <http://tropicodellibro.it/tipi/notizie/deposito-legale-ebook/>
- Convenzione per il deposito legale dei documenti elettronici (Letöltve: 2017. június 4.) http://www.librari.beniculturali.it/opencms/export/sites/dgbid/it/documenti/DepositoLegale/CONVENZIONE_AIE.pdf
- DE BEER, Marietje – VAN DER MERWE, Marieta – BALL, Liezl – FOURIE, Ina: Legal deposit of electronic books – a review of challenges faced by national libraries = Library Hi Tech, 34. vol. 2016. 1. no. 87–103. p.

- DEGERSTEDT, Stina – PHILIPSON, Joakim: Lessons learned from the first year of e-legal deposit in Sweden: ensuring metadata quality in an ever-changing environment = Cataloging & Classification Quarterly, 54. vol. 2016. 7. no. 468–482. p.
- Digital legal deposit: an IPA special report, 24th July 2014. International Publishers' Association (Letöltve: 2017. június 4.) <http://www.internationalpublishers.org/images/news/2014/digital-legal-deposit-2014.pdf>
- Gesetz über die Deutsche Nationalbibliothek (DNBG) (Letöltve: 2017. június 4.) http://www.dnb.de/DE/Erwerbung/Pflichtablieferung/pflichtablieferung_node.html
- Az Európai Bizottság Ajánlása (2011. október 27.) a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről (2011/711/EU) = Az Európai Unió hivatalos lapja, 29. 10. 2011.
- Gazzetta Ufficiale, N. 191. del 18 Agosto 2006 (Letöltve: 2017. június 4.) www.bncrm.librari.beniculturali.it/getFile.php?id=711
- Legal deposit (BL) (Letöltve: 2017. június 4.) <http://www.bl.uk/aboutus/legaldeposit/>
- Legal deposit libraries act 2003 (Letöltve: 2017. június 4.) www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/28/contents
- The legal deposit libraries (Non-Print Works) regulations 2013 (Letöltve: 2017. június 4.) <http://www.legislation.gov.uk/uksi/2013/777/contents/made>
- Legal deposit submission (DNB) (Letöltve: 2017. június 4.) <http://www.dnb.de/EN/Erwerbung/Pflichtablieferung/pflichtablieferung.html>
- Legal deposits of electronic materials in Sweden: for government agencies. (Letöltve: 2017. június 4.) http://www.kb.se/dokument/Pliktleverans/Eplikt_myndigheter_eng140917.pdf
- Legal deposits of electronic materials in Sweden: for individual suppliers. (Letöltve: 2017. június 4.) http://www.kb.se/dokument/Pliktleverans/Eplikt_enskilda_eng140917.pdf
- Legge 15 aprile 2004, n. 106 Norme relative al deposito legale dei documenti di interesse culturale destinati all'uso pubblico (Letöltve: 2017. június 4.) http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=236739
- Online publications (DNB) (Letöltve: 2017. június 4.) http://www.dnb.de/EN/Netzpublikationen/netzpublikationen_node.html
- Regional window: use of regional legal deposit e-papers via „Regional Window solution” (DNB) (Letöltve: 2017. 06. 04.) <http://www.dnb.de/regionalwindow>
- Riigi Teataja: Legal deposit copy act (Letöltve: 2017. június 4.) <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/514092016001/consolide>
- Singapore Government: Digital deposit. (Letöltve: 2017. június 4.) <http://www.nlb.gov.sg/Deposit/About/DigitalDeposit>
- TALIHÄRM, Ülle: Legal deposit – new trends in digital preservation. 14th meeting of MSEG on digitisation and digital preservation. Luxembourg, 2016. november 22–23.

Beérkezett: 2017. június 7-én